

HOSPODÁRSKE FUNGOVANIE A LOGISTICKÉ ZABEZPEČENIE JEDNOTIEK HLINKOVEJ GARDY PO VYPUKNUTÍ POVSTANIA (september 1944 – apríl 1945)

ANTON HRUBOŇ

HRUBOŇ, A.: Economic functioning and logistic support of Hlinka Guards units after the outbreak of the Uprising (September 1944 – April 1945). *Vojenská história*, 3, 15, 2011, pp. 157-168, Bratislava. Author presents in his work still not too reflected issue. Despite a partial topic, the author came to interesting finding that will certainly deepen and illustrate our present knowledge about the existence and activities of the Hlinka Guards after the outbreak of the Slovak National Uprising in August 1944. On the basis of his own archival research, especially in the Slovak National Archive in Fund 604 - Hlinka Guard, the author has outlined a range of questions concerning armament, equipment of HG, social security of its members etc. Military history. Slovakia. WWII. Functioning of the Hlinka Guard after the outbreak of the Slovak National Uprising.

Prelomová udalosť v dejinách prvej Slovenskej republiky, akou bolo vypuknutie Povstania v auguste 1944, musela mať zásadný vplyv na fungovanie všetkých zložiek aparátu ľudáckeho režimu, nevynímajúc organizácie pôsobiace v jeho rámci. Patrila k nim aj Hlinkova garda (HG), pre ktorú vypuknutie ozbrojenej akcie znamenalo novú etapu existencie v modifikovaných spoločensko-politických podmienkach. Cieľom tejto štúdie je analyzovať hospodárske a ekonomické zázemie HG v období rokov 1944 – 1945, poukázať na jeho špecifiká a doplniť stav poznania o niektoré konkrétnejšie fakty v nadväznosti na staršie publikované práce.¹

Ako je všeobecne známe, postavenie HG sa na jeseň 1944 prudko zmenilo. Plánované vytvorenie vlastných ozbrojených formácií, ktoré presadzovali nemeckí predstavitelia pôsobiaci na Slovensku, ako aj nový náčelník štábu Otomar Kubala, vyžadovalo zásadnú prestavbu celej organizácie. Pohotovostné (POHG) a poľné oddiely HG sa stali plnohodnotnou súčasťou brannej moci. Aktívne sa zapojili do boja proti povstaleckej armáde a partizánskym skupinám, v okupačnom období sa po boku nemeckých bezpečnostných jednotiek zúčastňovali na výpadoch a represívnych akciách proti členom odbojového hnutia

¹ Za zmienku stoja najmä štúdie: KÁRPÁTY, V. Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944 – 1945 (Organizácia a aktivity). In *Vojenská história*, roč. 8, 2005, č. 4, s. 44-58; SOKOLOVIČ, P. Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy. In *Pamäť národa*, roč. 4, 2007, č. 4, s. 4-30; SOKOLOVIČ, P. *Hlinkova garda 1938 – 1945*. Bratislava 2009, s. 385-440.

a civilnému obyvateľstvu. Vládnym nariadením č. 145/1944 Sl. z. boli dokonca povýšené na úroveň armády.

Pred Kubalom, ktorý po Machovej abdikácii vykonával až do konca existencie samostatného štátu fakticky post hlavného veliteľa HG, stála náročná úloha riadiť gardistické jednotky nielen po organizačnej, ale tiež hospodárskej stránke. Už od prvých dní pôsobenia vo funkcii sa musel neprestajne zaoberať otázkou zabezpečenia ich ekonomického chodu, finančného, materiálneho a sociálneho zabezpečenia gardistov či vojenského vybavenia jednotlivých útvarov. Hoci doterajšia historiografia rozoberala tieto aspekty krátkej histórie POHG len čiastkovo a veľmi sporadicky, treba jednoznačne skonštatovať, že práve ony rozhodujúcou mierou popri iných vedľajších faktoroch vplývali na bojovú silu gardistických jednotiek. Dôkladné zhodnotenie hospodárskeho fungovania HG v období rokov 1944 – 1945 je akiste veľmi namáhavé a vyžaduje si hĺbkový celoslovenský výskum. Z toho dôvodu sa tento príspevok obmedzí skôr iba na vykreslenie základných črt vývoja, ktoré v budúcnosti obohatia a spresnia poznatky ďalšieho bádania v regionálnych archívoch.

* * *

Hlinkova garda sa po 29. auguste 1944 neocitla v pozícii „strážcu slovenskej samostatnosti“ po prvýkrát. Jej postavenie však už bolo vo viacerých aspektoch diametrálne odlišné od hektických marcových dní roku 1939, keď sa aktívne zúčastnila bojov slovensko-maďarského konfliktu, známeho ako „malá vojna“. V súvislosti s výstavbou vlastných ozbrojených jednotiek bolo pre ich efektívnu existenciu potrebné okrem vojenskej stránky prebudovať, respektíve vytvoriť nové úradovne Hlavného veliteľstva Hlinkovej gardy (HVHG), ktoré sa mali podieľať na riadení hospodárskeho života gardistických jednotiek. Po poslednej veľkej reorganizácii z 3. novembra 1944 tieto kompetencie pripadli I. a III. oddeleniu HVHG. Oddelenie I.B zodpovedalo za vyzbrojovanie jednotiek a evidenciu výzbroje, pričom doň spadali aj referáty pre autoslužbu a pohonné látky. Vyslovene hospodárskymi záležitosťami sa zaoberalo III. oddelenie so sekciami učtárne (III.A), intendantúry (III.B), kanceláriou pre žold, stravné a fajčivo (III.C), sociálne záležitosti (III.D) a hospodársku správu (III.E).²

Jednou z prvoradých úloh, ktoré muselo HVHG pre zaistenie plynulého fungovania jednotiek vyriešiť už v období bezprostredne po vypuknutí Povstania, bola otázka regrutovania gardistov. Na jeseň 1944 už totiž HG nemala ani zďaleka takú prestíž, ako kedysi. Jej členská základňa každým mesiacom klesala, mnohé okresné veliteľstvá existovali iba formálne a nevykazovali takmer žiadnu činnosť. Ďalší demotivačný faktor pre potenciálnych príslušníkov POHG predstavoval frontový vývoj, ktorý jasne smeroval k porážke nacistického Nemecka, a tým i jeho spojencov. HVHG správne kalkulovalo, že za daného stavu by mobilizácia na podklade nacionalistických hesiel či tradičného apelovania na národnú česť zostala bez väčšej odozvy. Vedenie gardy sa preto rozhodlo službu v radoch POHG zatraktívniť jej finančným ohodnotením, čo bolo pre mnohých v ťažkých vojnových časoch lákavou ponukou.

Výška finančného zabezpečenia gardistov v činnnej službe bola stanovená už v prvých dňoch prebiehajúcej reorganizácie HG. Všetci narukovaní gardisti dostávali bez rozdielu

² Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 47 z 3. 11. 1944.

hodnosti denný žold 11,50 Ks, ktorý im malo veliteľstvo oddielu vyplácať trikrát,³ neskôr dvakrát mesačne.⁴ Vyplácaná čiastka zostala počas celej existencie vojenských jednotiek HG nemenná s výnimkou dôstojníkov a gardistov v poli. Počnúc 1. januárom 1945 prvej skupine Kubala zastavil vyplácanie denného žoldu 1,50 Ks a trojkorunového drahotného prídavku, pričom menovaným povolil len nárok na poľný prídavok a u ženatých i sustentáciu.⁵ Naopak, polepšili si gardisti u poľných rôť, ktorým bol udelený prídavok na zlepšenie stravy vo výške 5 Ks/deň. O nepatrnú čiastku sa zvýšil žold i poddôstojníkom HG – u rojníka na 11,70 Ks, u družiníka na 12 Ks a u skupiníka na 12,50 Ks.⁶

Gardisti okrem žoldu poberali tiež stály plat od svojho zamestnávateľa v plnej sume, ako to definovalo vládne nariadenie č. 145/44 z 15. septembra 1944. Tzv. náhradu za ušlú mzdu refundovalo Ministerstvo národnej obrany (MNO) prostredníctvom HVHG v pravidelných splátkach. Za prvý mesiac bola v nadväznosti na spomínaný zákon priznaná záloha vo výške 1 500 Ks pre ženatých a 800 Ks pre slobodných príslušníkov POHG, pokiaľ boli živiteľmi rodín alebo súrodencov.⁷ V neskoršom období sa náhrada vyplácala podľa tabuľkových platov gardistov u ich zamestnávateľov. V prípade, že pred nástupom k jednotke nemali zamestnanie, mohlo MNO s súčinnosti s Ministerstvom financií na čas pôsobenia osoby u jednotky určiť paušálnu diétu 2 000 Ks pre ženatého a 1 000 Ks pre slobodného. Rovnako sa malo postupovať pri gardistoch – roľníkoch a samostatných živnostníkoch (remeselníci a obchodníci).⁸

Akékoľvek iné spôsoby zárobkov počas služby u POHG boli prísne zakázané. Hoci aktivity gardistických jednotiek sa v historiografii obvykle spájajú (a v mnohých prípadoch skutočne oprávnené) s rabovacími raziami, za protiprávne prisvojenie si takto získaných cenností či predmetov sa podľa platných predpisov gardista vystavoval hrozbe disciplinárneho konania, ba dokonca zaradenia do trestnej roty. V súlade s Kubalovým nariadením mali byť všetky zaistené finančné čiastky deponované na konto HVHG „Ž“ v Sedliackej banke, ostatné predmety spoločne so súpisom zapečatené do balíka a uložené v trezore Národnej, prípadne inej banky v mieste pôsobenia jednotky.⁹ Netreba zrejme dodávať, že spomínané nariadenie zostávalo iba na papieri a v praxi sa častokrát ignorovalo.

Popri spomínaných odmenách schválilo HVHG pre členov POHG tiež viaceré sociálne výhody. Prípadné nároky na invalidné, respektíve vdovské a sirotské dôchodky ustanovoval starší zákon č. 80/43. Zvýhodňovaní boli i rodinní príslušníci odveleného gardistu, ktorým štát garantoval bezplatnú lekársku starostlivosť, a to tak u praktického lekára, ako aj preplatenie nákladov pri ambulantnej a sanatórnej liečbe. Na podporu týchto rodín vyhlásil Kubala 16. novembra 1944 špeciálnu zbierku v rámci sociálneho fondu HG. Zapojiť sa do nej mali najmä gardisti s nadštandardným príjmom, z ktorého mali podľa možnosti až 50 % odvieť na dobročinný účet HVHG.¹⁰ Akcia pokračovala i v nasledujúcom roku, keď bol s príspevím MNO 3. februára 1945 zriadený Vojnový sociálny fond HG, slúžiaci ako podporový finančný pilier pre rodiny padlých príslušníkov POHG.¹¹ Celkový dohľad nad sociálnou

³ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 4 z 13. 9. 1944.

⁴ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 46 z 2. 11. 1944.

⁵ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 2. Rozkaz náčelníka HG č. 2 z 3. 1. 1945.

⁶ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 2. Rozkaz náčelníka HG č. 4 z 5. 1. 1945.

⁷ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 18 z 29. 9. 1944.

⁸ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 16 z 27. 9. 1944.

⁹ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 10 z 20. 9. 1944.

¹⁰ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 54 zo 16. 11. 1944.

¹¹ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 2. Rozkaz náčelníka HG č. 33 z 13. 2. 1945.

situáciou rodín gardistov mal vykonávať poddôstojník alebo dôstojník jednotky občasnými návštevami a zisťovaním jej stavu. V prípade finančnej núdze alebo iných potrieb im bol viazaný vybavovať úradné záležitosti a priania na patričných úradoch, respektíve veliteľstvách.¹²

Popri všetkom HVHG garantovalo príslušníkom POHG počas nasadenia i zabezpečenie stravovania. Velitelia oddielov, ktorí spoločne s účtovníkom zodpovedali za hospodárenie jednotiek, dostávali z Bratislavy zálohu na stravné vo výške 15 Ks na osobu a deň. V prípade, že sa musel gardista stravovať samostatne (napríklad pri výkone zadelenej úlohy), bol príspevok navýšený na 20 Ks alebo vyplatené relutum.¹³ Táto cenová relácia sa napokon ustálila pre všetkých gardistov, pričom k nemu HVHG mohlo doplácať i tzv. chlebné vo výške 1,50 Ks a korunový bonus na prilepšenie.¹⁴ Financie dostávali oddiely podľa evidencie počtu príslušníkov v denníku živých, ktorý boli podľa vojenského vzoru nútené viesť a zmeny každý deň hlásiť HVHG prostredníctvom kuriérnej služby.¹⁵ Okrem stravy mali gardisti nárok i na prídel cigariet, najlacnejšieho druhu, stanovený na 15 ks na deň, čo bolo pre mnohých vítaným sprestrením starostlivosti o nich pri službe v POHG.¹⁶

Pokiaľ ide o zásobovanie oddielov HG potravinami, v prípade, že ich nezásobovalo priamo HVHG, mohli proviant odoberať od miestnych, respektíve najbližších hospodárskych správ vojenských jednotiek vo výške dávok stanovených pre Domobranu. Ako špecifikoval prednosta intendancie MNO pplk. int. Filip Cramer v smernici z 2. decembra 1944, gardistickým útvarom bolo povolené odoberať múku na varenie, hrach, fazuľu, krúpy, soľ, cukor, papriku, kávové konzervy, bravčovú masť, cestoviny, krupicu a chlieb; ostatné potravinové články si museli zabezpečovať sami. Úhradu za prevzatý tovar boli POHG povinné vojakom splatiť do 8 dní, inak im mohol byť ďalší odber zamedzený.¹⁷ Zabezpečenie stravovania pre gardistov fungovalo vcelku bez problémov až do sklonku vojny, keď sa predsa len prejavila menšia zásobovacia kríza a z dôvodu akútneho nedostatku mäsa a masti im, podobne, ako domobrancom, museli byť znížené kvóty denných prídelov jedla.¹⁸ Okrem týchto komodít bol podobne problém i s umelými tukmi, mlynskými výrobkami a strukovinami.¹⁹

Celkové riadenie hospodárskej sféry v oblasti financovania a zásobovania POHG predmetmi dennej potreby zo strany zodpovedných osôb však nie vždy zodpovedalo predstávam HVHG, ktoré sa opakovane sťažovalo na nejasnosť a neprehľadnosť zasielaných inventarizačných záznamov.²⁰ K zlepšeniu administratívnej činnosti jednotiek mal dopomôcť špeciálny *Hospodársky a správny kurz pre dôstojníkov HG* zorganizovaný v Trenčíne v dňoch

¹² SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 2. Príloha k rozkazu náčelníka HG č. 17 z 23. 1. 1945.

¹³ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 6 z 15. 9. 1944.

¹⁴ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 2. Rozkaz náčelníka HG č. 4 z 5. 1. 1945.

¹⁵ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Príloha k rozkazu náčelníka HG č. 46 z 2. 11. 1944 – Smernica pre vedenie hospodárskej agendy u POHG.

¹⁶ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 6 z 15. 9. 1944.

¹⁷ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Smernica MNO o odbere proviantu jednotkami HG z 2. 12. 1944.

¹⁸ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 2. Rozkaz náčelníka HG č. 58 z 20. 3. 1945.

¹⁹ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 2. Rozkaz náčelníka HG č. 61 z 23. 3. 1945.

²⁰ Ako sa kriticky vyjadril sám Kubala, „*velitelia skladov a jednotiek PO nevenujú dostatočnú iniciatívnosť pri prevádzaní rozkazov, týkajúcich sa vedenia inventárov intendantčného materiálu, ako i hospodárenie s týmto*“. SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 84 z 28. 12. 1944.

18. – 19. decembra 1944, kde prítomných prednášajúci kpt. Balušík a zbroj. Čerešňák oboznámili s postupmi pre korektné vedenie hospodárskej agendy.²¹ S riešením problémov mali gardistickým oddielom pomáhať taktiež tzv. hospodárske správy, ktoré boli akosi predĺženou rukou III. oddelenia HVHG s regionálnou pôsobnosťou. 1. januára 1945 vznikla takáto inštitúcia pre oddiely na Kysuciach, Orave a v Turci pri POHG Žilina;²² o mesiac neskôr začala činnosť správa v Holíči,²³ od 15. marca v Trnave²⁴ a od 1. apríla napokon i v Trenčíne.²⁵ Tie už však pre krátkosť času s oddielmi väčšiu spoluprácu nenadviazali.

Osobitnú pozornosť v rámci hospodárskeho fungovania HG v rokoch 1944 – 1945 je vzhľadom na novonadobudnutý charakter organizácie potrebné venovať problematike výstroje.

Základným vonkajším poznávacím znakom pohotovostných a poľných oddielov HG boli upravené armádne rovnošaty olivovozelenej farby, ktoré postupne nahrádzali pôvodné čierne uniformy a sivozelené uniformy vybraných jednotiek HG.²⁶ V súvislosti so zaradením HG do štruktúr brannej moci štátu Kubala obnovil opätovné používanie čiernych golierových výložiek obdĺžnikového tvaru s bielymi (hodnostníci), striebornými (poddôstojníci) a zlatými (dôstojníci) hviezdičkami. Dištinkčný materiál, ktorý sa stal povinnou súčasťou výstroja, dodávalo jednotkám priamo HVHG prostredníctvom svojho III. oddelenia, podobne ako i niektoré ďalšie časti príslušenstva.²⁷ Patrili k nemu napríklad špeciálne rukávové pásky, používané od októbra 1944.²⁸ HVHG ich zavedením reagovalo na skutočnosť, že počas Povstania viaceré sklady HG vykradli partizáni a okrem iných vecí si prisvojili aj gardistické rovnošaty. Distribuované pásky, ktorých vzhľad sa o mesiac ešte raz menil,²⁹ mali odlišiť skutočných príslušníkov jednotiek HG od falošných. HVHG dodávalo všetok spomínaný materiál na objednávku, ak oň vopred písomne požiadal veliteľ. Pre mimoriadne pomery a logistické ťažkosti bol termín dodania stanovený v termíne do 10 dní od jej prijatia. Kubala veliteľom odporučil, aby z tohto dôvodu zabráňovali nárazovému prijímaniu väčšieho počtu mužov do POHG, ktorí by tak museli dočasne zostať bez výstroja a jednotke boli len na príťaž.³⁰

So zabezpečením ďalších komponentov výstroja malo HVHG značné problémy. Gardisti si boli nútení viaceré jeho súčiastky, ako napríklad odznaky, mečiky či pláštiky, zakúpiť z vlastných finančných prostriedkov.³¹ Na počiatku roka 1945 sa k tomu pridali

²¹ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Príloha k rozkazu náčelníka HG č. 73 z 30. 11. 1944.

²² SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 2. Rozkaz náčelníka HG č. 12 z 17. 1. 1945.

²³ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 2. Rozkaz náčelníka HG č. 33 z 13. 2. 1945.

²⁴ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 2. Rozkaz náčelníka HG č. 54 z 13. 3. 1945.

²⁵ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 2. Rozkaz náčelníka HG č. 61 z 23. 3. 1945.

²⁶ Možno predpokladať, že po likvidácii augumentačných skladov v septembri 1944 získala HG väčší počet uniforiem a výstroja od Veliteľstva Brannej výchovy a následne dostávala ďalšie doplnky od armády. Tá mala totiž i naďalej preberať tovar na objednávky vystavené pred 29. 8. 1944. V neskoršom období gardistické jednotky zrejme dostávali i dodávky intendantného materiálu z koristi na povstalcov, respektíve ich získavali sami zberom. (Informácie mi poskytol M. Uhrin)

²⁷ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 11 z 21. 9. 1944.

²⁸ Tamže, Rozkaz náčelníka HG č. 13 z 23. 9. 1944.

²⁹ Išlo o 2,5 cm široké čierne rukávové pásky s bielym nápisom „HLINKOVA GARDA“. Gardisti ich mali nosiť prísité na ľavom rukáve uniforiem a plášťov vo vzdialenosti 8 – 10 cm od spodného okraja. Ich zavedenie do praxe bolo reakciou na pretrvávajúce prípady ukorist'ovania starších pásov. SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 38 z 23. 10. 1944.

³⁰ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 17 z 27. 9. 1944.

³¹ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 15 z 26. 9. 1944.

i nedostatok kovových gombíkov pre hodnostníkov HG. Kubala preto od 1. februára 1945 povolil nosiť na blúzach a plášťoch rojníkov, družiníkov a skupiníkov čierne gardistické gombíky s dvojkřížom a čierny náplecník s bielymi kostenými hviezdčkami.³² So zásobovacími ťažkosťami boli konfrontovaní hlavne dôstojníci, ktorí si mali podľa rozkazov z Bratislavy vo vlastnej réžii zháňať aj brigádirky a kožené kabáty.³³

Vzhľadom na problémy s kožou vyvstala pred velením gardy otázka zabezpečovania jednotiek čizmami. Keďže bagančí bol v sklade pomerný nedostatok a ich životnosť bola obmedzená, rozhodlo sa HVHG uzavrieť výhradný kontrakt s firmou Baťa, úč. spol., ktorá mala oddielom prostredníctvom svojich pobočiek v každom okresnom meste obuv v prípade potreby opravovať. Zákazky sa zvyčajne vybavovali na počkanie, maximálne na druhý deň. Čizmy boli podrážané kvalitnou kožou dodávanou od centrály firmy, pričom tá si za podbitie jedného páru účtovala 44 Ks.³⁴

Okrem uvedených druhov materiálov slovenský trh pociťoval i nedostatok čiernej látky, čo sa opäť dotklo aj výstroja POHG. Reagujúc na túto skutočnosť si mohli dôstojníci počnúc 1. novembrom 1944 ako súčasť uniformy namiesto čiernej košeľe a kravaty používať hnedú.³⁵ Situácia sa časom rapídne zhoršovala a pred koncom vojny dodávateľ hlásil problémy už i s výrobou golierových výložiek. HVHG preto odporučilo gardistom vrátane nižších hodností, aby sa pokúšali čiernu látku zohnať vlastnými silami a výložky si vyhotovovali sami podľa predpísaného vzoru.³⁶

Vedenie gardy bolo prinútené šetriť všade, kde to bolo čo len trochu možné. Napríklad s prichádzajúcim chladným počasím Kubala začiatkom novembra 1944 požiadal veliteľov, aby podľa skutočného stavu POHG zaslali žiadosť o pridelenie bielizne a teplého ošatenia, pričom však dôrazne prízvukoval, že gardista bude môcť z každého druhu oblečenia dostať len jeden pár.³⁷ Jednotkám rovnako chýbali aj lôžkoviny a posteľe. Tento problém mali gardisti riešiť opäť improvizovane zhotovením drevených doskových obrúb pre 2 mužov vo výške 20 cm od zeme, ktoré mali vystlať slamou a pokryť celtou.³⁸ Hoci sa situácia po stránke materiálnej vybavenosti postupne zlepšovala, od ideálu mala skutočne ďaleko.

Nemenej dôležitým aspektom, ktorý určoval bojové možnosti gardistických útvarov, bola otázka výzbroje. Zbrojný arzenál pohotovostných oddielov a poľných rôt HG tvorili predovšetkým československé a nemecké pechotné zbrane. Gardistické jednotky štandardne používali spoľahlivé opakovacie pušky vz. 23 a vz. 24 a ľahké guľomety ZB vz. 26. Spomedzi zbraní nemeckej výroby to boli samopaly MP-35 a MP-40, guľomety vz. 7/24, niektoré disponovali dokonca tiež panzerfaustmi³⁹. Viaceré oddiely mali aj ručné granáty, najmä československé RG vz. 21⁴⁰ a vz. 34, z nemeckých dominoval hlavne vz. 24. Známe

³² SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 2. Rozkaz náčelníka HG č. 22 z 30. 1. 1945.

³³ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 15 z 26. 9. 1944; tiež SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 77 zo 14. 12. 1944. HVHG ponúкло dôstojníkom možnosť zakúpiť si kožené kabáty v predajni HG „Gardista“ na Štefánikovej ul. v Bratislave za cenu 3 200 Ks. Záujemcovia ju mohli splatiť v troch splátkach najneskôr do 3 mesiacov.

³⁴ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 2. Príloha k rozkazu náčelníka HG č. 4 z 5. 1. 1945.

³⁵ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 38 z 23. 10. 1944.

³⁶ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 2. Rozkaz náčelníka HG č. 23 z 31. 1. 1945.

³⁷ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 49 zo 6. 11. 1944.

³⁸ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 76 z 13. 12. 1944.

³⁹ O využití panzerfaustov jednotkami HG bližšie pozri: UHRIN, M. Pancierovky v slovenskej a povstaleckej armáde. In *Vojenská história*, roč. 13, 2009, č. 3, s. 66.

⁴⁰ Používanie RG vz. 21 však Kubala krátko po vzniku POHG zakázal tak v boji, ako aj pri výcviku. SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1, Rozkaz náčelníka HG č. 47 z 3. 11. 1944.

je takisto používanie pištolí a korisných zbraní (najčastejšie sovietske samopaly PPŠ-41).

Pohotovostné oddiely a poľné roty HG výzbroj získavali viacerými spôsobmi – priamo zo skladov HVHG v Bratislave a Holiči, zo skladov vojenských jednotiek, Brannej výchovy, Asistenčných jednotiek a Stráže obrany štátu alebo terénnou akvizíciou. K poslednému spomínanému prípadu bola vydaná osobitná smernica veliteľom okupačných síl Hermanom Höfflem. Podľa nej bola HG oprávnená v teréne zaistiť všetky pechotné zbrane, ktoré nezadržalo nemecké veliteľstvo a ponechať si ich pre svoje potreby. Takýto spôsob získavania výzbroje a vojenského materiálu sa prirodzene uplatňoval najmä v hornatých oblastiach stredného Slovenska, kde ho povstalci pri ústupe zanechali najviac.⁴¹ Na aktívny zber zbraní vyzýval veliteľov aj sám Kubala. Požiadal ich, aby každé mužstvo bedlivo prehľadalo okolie svojho pôsobiska a zozbieraný materiál uložilo v sklade, pričom zbierať malo aj poškodené zbrane.⁴² Súčasne platilo, že pri bojových akciách, na ktorých sa zúčastnil iba POHG, mu koristiť pripadla celá, pokiaľ sa spolu s gardistami na akcii zúčastnili aj Nemci, mali si ju podeliť rovným dielom,⁴³ čo sa v zaznamenaných prípadoch vcelku dodržiavalo.

Ako však POHG výzbroj v teréne získavali, tak ju aj vo viacerých prípadoch strácali. Povestne známym sa stal nečakaný prepad evakuujúceho POHG Kremnica z apríla 1945 partizánmi z 2. slovenskej národnej partizánskej brigády K. K. Popova v obci Vrchteplá, neďaleko Súľova. Partizáni pravdepodobne na základe udania od miestnych obyvateľov dedinu obkľúčili a gardistov odzbrojili, vďaka čomu im okrem 8 áut, 6 konských povozov, poľnej kuchyne a rozličného vojenského materiálu do rúk padlo i 163 pušiek, 2 guľomety a 3 samopaly.⁴⁴ Značnú časť výzbroje a výstroje jednotky strácali tiež pri dezerciách jej príslušníkov, ktoré boli najčastejším javom hlavne u poľných rôt. Takto svoj oddiel pred Vianocami 1944 opustilo pri presune poľnej roty „Klčo“ zo Zázrivej do Podvysokiej dovedna 36 členov s kompletným vybavením;⁴⁵ podobne zbehla od 5. poľnej roty HG nzbroy. Jozefa Nemsilu počas jej návratu späť do Bratislavy pred sviatkami a počas nich takmer polovica mužstva.⁴⁶

Zhodnotiť a presne vyčíslit celkový kvantitatívny stav výzbroje gardistických jednotiek je v dôsledku chýbajúceho uceleného pramenného materiálu prakticky nemožné. Generalizujúco sa však dá skonštatovať, že kým ľahkých zbraní mala väčšina oddielov relatívny dostatok, o ťažkých platí presný opak, čo automaticky znemožňovalo nasadenie gardistov do väčších bojových operácií proti nepriateľským vojskám. Ako dobrý ilustratívny príklad možno uviesť problémy so zásobovaním zbraňami u početného a jediného reálne fun-

⁴¹ V období po potlačení Povstania napríklad v Banskej Bystrici pôsobiaca 5. poľná rota HG pravdepodobne s časťami 1. poľného práporu HG zaistovala materiál v Starohorskej doline a v lesoch okolia Donovanál vyše týždňa. Kurióznym spôsobom sa v teréne k zbraňam dostal POHG Žilina s jednotkami 14. SS divízie „Galizien“, keď sa im počas spoločnej akcie podarilo zaistiť značnú časť leteckej dodávky pre partizánsku skupinu „Pogudin“, z ktorej si partizáni vyzdvihli len jeden balík PPŠ-41 a pravdepodobne 2 ks MG 34. UHRIN, M. Protivníci 2. slovenskej partizánskej brigády gen. M. R. Štefánika. In *Acta historica neosoliensia*, Tomus 8, 2005, s. 128.

⁴² V januári 1945 vznikla pri ústrednom zbrojnom sklade HVHG v Bratislave zbrojná dielňa (vel. zvk. rtm. Gejza Lisoň), ktorá zabezpečovala ich opravu a kompletizáciu všetkých súčiastok výzbroje. SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 3 zo 4. 1. 1945.

⁴³ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 60 z 20. 11. 1944.

⁴⁴ Pozri napr.: Štátny archív Banská Bystrica, f. Okresný ľudový súd Kremnica, Tľud 54/46 J. Slašťan. Výpoveď J. Slašťana z 23. 8. 1946.

⁴⁵ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 5. List Š. Klča veliteľovi POHG Piešťany.

⁴⁶ Archív Ústavu pamäti národa Bratislava, f. B 9/II, škatuľa 26. Hlásenie V. Košovského z 3. 1. 1945.

gujúceho POHG na východnom Slovensku v Prešove.⁴⁷ Štatistiky stavu výzbroje, ktoré v každom jednom hlásení udával jeho veliteľ kpt. Jozef Golský, hovoria za všetko: k 26. novembru 1944 mal prešovský oddiel 157 príslušníkov, pričom disponoval len 32 puškami, 1 ľahkým guľometom a 3 pištoľami.⁴⁸ Situácia sa výraznejšie nezlepšovala ani v ďalšom období – k 1. decembru 1944 stúpili počty zbraní na 42 pušiek, 2 ľahké guľomety, 2 automatické pištole a 6 pištoľí na 159 mužov;⁴⁹ k 11. decembru, keď mal POHG už 225 mužov, tvorilo jeho výzbroj 142 pušiek, 6 ľahkých guľometov, 1 ťažký guľomet a 1 automatická pištoľ.⁵⁰

Pomerne zlá situácia vládla u prešovského POHG i po stránke vybavenia motorovými vozidlami. „Najviac pociťovaným nedostatkom sú nákladné autá, ktoré sú bezpodmienečne potrebné na zásobovanie a tiež na sbieranie voj. súčiastok výstroja a výzbroja. Keď dostaneme dajaké auto, tak len z milosti evakuačnej komisie alebo od nemeckej zpravodajskej služby ale i to len na deň.“⁵¹ Nešlo však len o špecifikum východného Slovenska, tento problém postihoval viaceré gardistické jednotky. S podobnými problémami sa boril aj jediný POHG pôsobiaci na severoslovenskom území inkorporovanom v roku 1939 so sídlom v Jablonke. K 6. decembru 1944 jeho 130 príslušníkov disponovalo 86 puškami, 1 ľahkým guľometom, 56 granátmi, 6 automatmi a 2 pištoľami z vlastných zdrojov; ďalších 35 pušiek nemeckej a dánskej výroby im muselo zapožičať nemecké veliteľstvo.⁵² Na zúfalý stav výzbroje sa sťažoval i veliteľ POHG Dolný Kubín nzbroy. Ladislav Kysel': „Naša výzbroj je celkom nedostačujúca a s takto vyzbrojenou jednotkou nemožno prevádzať ani zodpovedajúcu strážnu službu. Od akcií na zadováženie ďalšej potrebnej výstroja a výzbroja musíme upustiť.“⁵³

Oddiely to mnohokrát nemali vôbec jednoduché. Materiálna pomoc HVHG bola slabá a i s tým, čo bolo k dispozícii, sa muselo zaobchádzať úsporne. Úsporné opatrenia HVHG sa pravdepodobne najvýraznejšie dotkli práve spomínaného využívania automobilových vozidiel útvarmi HG, ktoré presne vymedzovala Kubalova smernica z konca novembra 1944. Čo najnižšia miera spotreby pohonných hmôt a pneumatík mala byť zabezpečená hneď niekoľkými krokmi. Motorové vozidlá mohli POHG podľa direktívy používať len na

⁴⁷ Početný stav mužov a výzbroje zahŕňa i údaje za poľnú rotu HG „Prešov“, ktorá v meste pôsobila súčasne s POHG a mala aj spoločného veliteľa.

⁴⁸ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 6. Hlásenie J. Golského z 26. 11. 1944.

⁴⁹ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 6. Hlásenie J. Golského z 1. 12. 1944.

⁵⁰ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 6. Hlásenie J. Golského z 11. 12. 1944.

⁵¹ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 6. Hlásenie J. Golského z 1. 12. 1944.

⁵² Je istým paradoxom doby, že zbrojné dodávky od nemeckých okupačných útvarov POHG Jablonka využíval na zásahy a ochranu civilistov pred partizánmi – teda pred skupinami, ktoré ho mali naopak brániť. Realita však bola úplne opačná: „Partizáni boli spúšťaní v Babej Gore a verejne si chodili po okolitých dedinách, kde rabovali, strielali ľudí a znásilňovali ženy... PO udržuje bezpečnosť v hore-uvedených obciach. Denne odráža partizánske prepady... Práca je tu ťažká aj z tej stránky, že sú tu aj poľskí partizáni, ktorí pracujú politicky... Okrem týchto sú tu pašerácke bandy a zloději“. Domáce obyvateľstvo POHG nevnímalo ako perzekučnú zložku, ale ako jediný fungujúci článok inak rozloženého bezpečnostného systému, ktorý mal potenciál uchrániť jeho súkromný majetok i holé životy pred anarchiou asociálnych a samozvaných partizánov či vyložené lupičských skupín. Prítomnosť gardistov preto podporovali a aktívne sa podieľali na jeho výstavbe. Pre vstup do oddielu muži z Jablonky a okolitých obcí nepotrebovali žiadnu materiálnu motiváciu, o čom svedčí fakt, že zloženie vôbec jedného z najsilnejších pohotovostných oddielov v krajine tvorili výhradne samí dobrovoľníci. SNA Bratislava, f. 604, 604 – 55 – 1. Hlásenie J. Šaligu zo 6. 12. 1944.

⁵³ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 55 – 1. Hlásenie L. Kysel'a z 10. 1. 1945.

jazdy vojenského účelu (bojové akcie) alebo jazdu, ktorá im bezprostredne predchádzala, resp. pre služobné potreby velenia jednotky. Zásobovanie POHG sa malo realizovať prioritne železničnými spojmi alebo záprahmi, v prípade zásobovania vozidlami sa mali používať modely s lacnejším dieselovým pohonom.⁵⁴ Aby velitelia dokázali zabezpečiť plynulé plnenie rozkazov a stanovených úloh, vo viacerých prípadoch sa uchýľovali k bezohľadnému rekvirovaniu motorových vozidiel, čím narúšali hospodársky život a zásobovanie civilného obyvateľstva. Preto pokiaľ oddiel nutne potreboval automobil zabaviť, mal o to vopred požiadať HVHG, ktoré jeho žiadosť posúdilo a následne odobrilo, alebo zamietlo.⁵⁵

Nepriaznivý stav si však zrejme niektorí velitelia gardistických jednotiek vôbec nevedomovali, čo najvýstižnejšie dokumentuje príklad z Turca. Nzbroj. Stanislav Jančiarik, veliteľ poľnej roty HG „Štúr“ pôsobiacej v tejto oblasti, sa od HVHG vo fonograme z 27. februára 1945 vehementne domáhal pridelenia 2 tankov alebo obrnených transportérov (!) na boj proti partizánom, ktorí toho istého dňa v ranných hodinách podmínovovali trať medzi Príbovcami a Kláštorom pod Znievom a vyhodili do vzduchu prechádzajúci nákladný vlak.⁵⁶ Jančiarikova požiadavka sa, prirodzene, nedočkala pozitívnej odozvy, v dôsledku čoho rota nemohla účinnejšie vzdorovať ani sovietskym jednotkám v bojoch pri Príbovcach, do ktorých mala byť nasadená.⁵⁷ V tom čase sa už krátka, no o to zaujímavejšia história vojenských útvarov HG chýlila ku koncu. Ako posledné zložili svoje zbrane gardistické jednotky evakuované na území Protektorátu Čechy a Morava v máji 1945. Výstroj a výzbroj POHG po vojne pripadla z väčšej časti štruktúram ozbrojených síl obnovenej Československej republiky.

Ozbrojené jednotky HG zohrali počas svojho pôsobenia v rokoch 1944 – 1945 veľmi kontroverznú rolu. Pri jej celkovom zhodnotení však nemožno podliehať žiadnym zaužívaným schémam, vychádzajúcich z tvrdení staršej historiografie. Charakter činnosti gardistických oddielov sa totiž líšil, pričom závisel najmä od dvoch faktorov: miesta ich pôsobnosti a osobného postoja veliteľa. Hlavne od neho sa (hoci, prirodzene, nie vždy) odvíjal i prístup radových príslušníkov k plneniu svojich služobných povinností. Aj s ohľadom na skutočnosť, že absolútna väčšina gardistov vstúpila do POHG buď nedobrovoľne alebo z výhradne zištných dôvodov, možno vcelku presvedčivo vylúčiť ideologický aspekt ako jeden z hlavných motívov ich narukovania. Napokon, o chabom „vlasteneckom“ zápale veliteľov a ich zverencov svedčí situácia z konca vojny, keď mnohí odmietli zo Slovenska evakuovať alebo sa zúčastniť bojov proti prenikajúcim sovietskym vojskám napriek dôrazným naliehaniu nemeckých orgánov.

Vo svetle novších výskumov, zdá sa, bude časom potrebné prehodnotiť i zástoj jednotiek HG v kontexte bezpečnostného systému na Slovensku počas okupačného obdobia. Hoci podiel viacerých oddielov na perzekvovaní a v menšej miere i fyzickej likvidácii politicky a rasovo prenasledovaných osôb je nespochybniteľný a dnes už relatívne dobre známy, súčasne treba v záujme vyváženého pohľadu poukázať aj na druhú stránku aktivít POHG, pretože zďaleka nie všetky gardistické útvary sa „preslávili“ podobnými tienistými či až zločinnými represívnymi aktivitami. Primárnou úlohou väčšiny z nich (a v niektorých prípadoch zároveň i jedinou) boli strážne služby, nakoľko masovejšie zadelenie gardistov do bojov proti početnejším partizánskym skupinám, berúc na zreteľ absentujúce bojové

⁵⁴ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 67 z 29. 11. 1944.

⁵⁵ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 2. Rozkaz náčelníka HG č. 9 z 13. 1. 1945.

⁵⁶ SNA Bratislava, f. 604, 604 – 54 – 5. Fonogram S. Jančiarika HVHG z 27. 2. 1945.

⁵⁷ CHREŇO, J. *Malý slovník slovenského štátu 1938 – 1945*. Bratislava 1965, s. 80.

skúsenosti a predovšetkým materiálne zabezpečenie, neprichádzalo do úvahy. Príslušníkov POHG a poľných rôt preto Nemci i domáce inštitúcie využívali skôr na hliadkovanie verejných a strategických budov, cestných komunikácií, železníc, ako aj významnejších podnikov a tovární. Pozitívnu úlohu gardisti zohrali rovnako pri ochrane ľudských životov v odľahlejších oblastiach štátu, kde sa tejto pozície nemal kto iný zhostiť. Uvedené momenty síce negatívne črty pôsobnosti jednotiek HG nemôžu nijako zahľadiť, avšak v súvislosti s analýzou ich angažovania sa v štruktúrach brannej moci a v záujme vyváženého prístupu k histórii tohto fenoménu našej vojenskej histórie je nutné upozorniť i na ne.

Ako na predchádzajúcich stránkach načrtla táto štúdia, HG pracovala v hektickom období medzi Povstaním a zánikom Slovenskej republiky v náročných podmienkach. Aj keď organizáciu počas celej dĺžky existencie v novej podobe kváril výrazné materiálne ťažkosti, beztak sa dokázala zaradiť medzi najefektívnejšie zložky upadajúceho režimu, nech už činnosť jej jednotlivých elementov bola akákoľvek.

*Gardista vyzbrojený puškou vz. 24. Výstroj tvorí upravená uniforma slovenskej armády s čiernymi výložkami a čiernou našivacou páskou na ľavom rukáve a štandardná prilba vz. 32 používaná slovenskou armádou.
(Zdroj: Nový svet)*

*Pri výcviku s ľahkým guľometom vz. 26, ktoré patrili u gardistických jednotiek k najpoužívanejším.
(Zdroj: Nový svet)*

*Družiník so samopalom MP-35 počúva pokyny nemeckého inštruktora počas výcviku.
(Zdroj: Archív M. Uhrin)*

*Kožené kabáty si museli
gardistickí dôstojníci
pre nedostatok kože
zabezpečovať sami.
Na fotografii sprava
náčelník štábu HG
Otomar Kubala, vedľa
neho poverenec HG pre
Pohronskú župu Vojtech
Košovský.
(Zdroj: Archív ÚPN)*

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Veliteľ	Pohotovostný oddiel	Suma v Ks
Ladislav Chrenko	Holíč	30 000
Ambróz Jankovič	Trnava	40 000
Ján Janoško	Hlohovec	20 000
Štefan Jakubóczy	Trenčín	40 000
Alojz Hunčík	Púchov	15 000
Tichomír Javor	Považská Bystrica	30 000
Ferdinand Biščo	Nitra	50 000
Mikuláš Ceizel	Topoľčany	15 000
Jozef Gašparík	Nové Mesto n./V.	20 000
Štefan Klčo	Piešťany	30 000
Štefan Piljar	Ilava	15 000
Dr. Jozef Buček	Žilina	30 000
Spolu		335 000

Tab. 2: Výplaty stravného a žoldov pre POHG z 27. 11. 1944 (*SNA Bratislava, f. 604*)

Veliteľ	Pohotovostný oddiel	Suma v Ks
Ladislav Chrenko	Holíč	110 000
Ladislav Retzer	Malacky	26 000
Ambróz Jankovič	Trnava	90 000
Ján Janoško	Hlohovec	75 000
Ferdinand Biščo	Nitra	20 000
Fábry	Zlaté Moravce	60 000
Mikuláš Ceizel	Topoľčany	105 000
Ignác Ďurmek	Bánovce n./B.	30 000
Dr. Vojtech Bartok	Piešťany	90 000
Jozef Gašparík	Nové Mesto n./V.	60 000
Alexander Gallé	Trenčín	85 000
Alexander Sedláček	Dubnica	20 000
Pavel Poliak	Ilava	30 000
Alojz Hunčík	Púchov n./V.	50 000
Eudovít Fiala	Považská Bystrica	50 000
Ladislav Hoššof	Žilina	160 000
Ján Šaliga	Jablonka	25 000
Jozef Makovinský	Kremnica	120 000
Július Silnický	Turčiansky Sv. Martin	20 000
Spolu		1 226 000